

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

PROIECTUL ILUMINIST AL LUI KANT AL XIV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL KANT (Bonn, 8–13 septembrie 2024)

Cel mai important eveniment academic al anului a fost Congresul Kant de la Bonn. El era intenționat să îl asocieze pe marele gânditor cu locul nașterii, activității și dispariției sale, Königsberg/Kaliningrad; dar războiul a deturnat intențiile organizatorilor, iar Societatea Kant/Kant-Gesellschaft a trebuit să aștepte un alt loc semnificativ pentru cultura germană și universală. Și s-a optat pentru locul de naștere al unui alt mare gânditor german și universal, dar al sunetelor: Ludwig van Beethoven. Datorită acestei relații, Casa-Muzeu Beethoven din centrul orașului a servit ca loc al unei serii de conferințe, concerte de muzică de cameră și a unei expoziții, în care s-au prezentat elemente ale influenței compozitorului german de către filosof, pe teme de geniu, republică, libertate. Instituțiile care au contribuit la realizarea acestui eveniment științific au fost: Kant-Gesellschaft, Digitales Kant-Zentrum, Universität Bonn, Humboldt Stiftung, Fondazione Silvestro Marcucci, Universitätsgesellschaft Bonn, Gustav Stresemann Institut, Fritz Thyssen Stiftung, Beethoven-Haus Bonn, Deutsche Forschungsgemeinschaft, Bundeskunsthalle, Kunst Museum Bonn, Museum Koenig Bonn, Bus und Bahn, Bundeskanzler Helmut Schmidt Stiftung, Bonnregion, Beethovenfest Bonn, De Gruyter, Zeit Stiftung Bucerus, Cambridge University Press, Immanuel Kant Stiftung, Lese-und Erholungs-Gesellschaft, Stiftung Haus der Geschichte des Bundesrepublik Deutschland, DHL, Freude Bonn, Ministerium für Kultur und Wirtschaft des Landes Nordrhein-Westfalen. Aceste instituții au fost activate de profesorii Christoph Horn și Rainer Schäfer de la Universitatea Bonn și de prof. Dietmar Heidemann (Univ. Luxemburg), președintele Kant-Gesellschaft. Legătura dintre ei și participanți s-a făcut prin promptitudinea și eficiența dnei Susanne Koch, care a transmis toate informațiile necesare, pentru un sejur util și plăcut la Bonn. Punctul forte al organizării Congresului Kant l-a constituit existența, în partea de sud a orașului, în Bad Godesberg, a Institutului Gustav Stresemann, dotat cu hotel, restaurant, săli de conferințe și un parc înconjurător. Ședințele de dimineață s-au ținut în această locație. Unele dintre cele de după amiază s-au ținut în centrul orașului: Muzeul Koenig, Muzeul de Artă, Galeria de Artă a Landului, Casa-Beethoven, Turnul DHL, Vechiul Consiliu Federal, Forumul Universității, Casa Istoriei, Cripta Bisericii Evanghelice Kreuzkirche. Deschiderea a avut loc în după amiaza zilei de 8 septembrie, în Aula Universității Bonn (care se află într-un proces de renovare). În salutul său de bun venit, G. Horn s-a pronunțat asupra războiului din Ucraina, care a atras neputința de participare a unor kantieni din Ucraina și Rusia. Pe baza eseului „Ce este Iluminarea?”, el a subliniat necesitatea trecerii de la starea de imaturitate la cea de maturitate cu ajutorul rațiunii. Prin rațiune, *Aufklärung*-ul kantian se cere considerat ca un proces de cosmopolitizare a omului. În continuare, R. Schafer s-a exprimat video; el a extras unele direcții politice din filosofia lui Kant, valabile și în zilele noastre. Dna Primar a orașului Bonn, Caterina Dörne, s-a inspirat, de asemenea, din eseul „Spre pacea eternă”, pentru a trage concluzii asupra războiului actual, insistând asupra necesității considerării omului ca scop în sine, pentru că el nu are un preț, ci are demnitate. Numai prin demnitatea omului se poate ajunge la democrație. Rectorul Universității Bonn, prof. Michael Hoch, a rememorat entuziasmul din anul 1990, când a fost organizat primul Congres Kant la Bonn (care se află între cele 11 mari universități ale Germaniei), de către G. Funke. D. Heidemann, președintele Kant-Gesellschaft, l-a asociat pe Kant cu Iisus Christos, după reputație și frecvența comemorării. După alocuțiuni a venit timpul unui moment muzical cameral al ansamblului *Musikfabrik*, care a interpretat piese ale compozitorului Vassos Nikolaou (prezent în sală), inspirate de Kant. El s-a încheiat cu un moment experimental, de interpretare cu trei arcușuri pe

un singur violoncel. Acestui eveniment festiv i-a urmat decernarea premiului Fundației Fritz Thyssen prof. Paul Guyer, Univ. Brown. Premiul Tinerelor talente al Fundației Silvestro Marcucci a fost acordat prof. Caroline Reinhardt, iar Premiul Kant al Sponsorului a fost atribuit dr. Seniye Tilev și dr. Sebastian Abel. Au urmat mulțumirile celor premiați.

Programul științific. Vom expune, selectiv, idei ale conferințelor ordinare și plene, prezentate exclusiv la Institutul G. Stresemann, în ordine cronologică. Prima conferință a fost cea a subsemnatei, „Conceptul cosmic, un produs al Iluminismului kantian”. El este conceptul care dă seama asupra întregului sistem al filosofiei transcendente, deși în *Critica rațiunii pure* i se acordă un rol modest, în Teoria asupra metodei. Aici relația ființei umane cu Dumnezeu este una analitică, numai în idee. Drept complement al poziției din *Critică* este expusă aceeași relație în *Opus postumum*, unde ea este una sintetică. La discuții, Suma Rajiva a dorit specificarea conceptului cosmic. A urmat conferința lui N. Stang, „Problema meta-critică a rațiunii pure”, care a tratat nivelurile de transcendență. La discuții, K. Westphal a abordat relația reprezentare-conștiință (întrucât nu toate reprezentările sunt conștiente). Alt participant s-a exprimat asupra cogniției de sine. În partea a doua a aceleiași sesiuni despre Metafizică a prezentat Chong-Fuk Lau, „Peisajul epistemologiei lui Kant”, în care a abordat felurile în care se prezintă „nimicul”, în raport cu patru feluri de obiecte. Subsemnata a evidențiat faptul că „numenele” nu pot fi identificate cu „nimicul”, în măsura în care Kant afirmă că ele sunt „ceva” (*Etwas*), și totodată faptul că Eul gânditor este un non-obiect al cunoașterii; el este ceva care nici nu duce la cunoaștere, nici nu i se asociază nimicul. N. Stang s-a referit la nimicul din ediția B. Till Hoepfner, în comunicarea „De la intuiții la obiecte. Către o explicație a structurii Deducției-B”, a evidențiat care este conceptul *a priori* care poate fi raportat la obiecte. El a fost întrebat asupra conceptului de Dumnezeu, raportat la o posibilă intuiție. Un alt dialog l-a avut conferențiarul cu N. Stang care, pe baza Deducției transcendente, s-a exprimat asupra categoriilor raportate la spațiu-timp, posibile prin unitatea intuiției. Kostas Androulidakis, traducătorul *Criticii rațiunii practice* în limba greacă, a vorbit, în limitele filosofiei practice, despre direcțiile realiste ale eticii kantiene. Ousmane Mballo (doctorandul Claudiei Șerban la Universitatea Toulouse) a abordat „Statutul gândirii antropologice în filosofia lui Kant”. Într-o conferință plenară de după-amiază, Heiner Klemme a vorbit despre „Ce înseamnă astăzi «întreținerea de sine» (*Selbsterhaltung*) a rațiunii”? Pe baza *Criticii rațiunii pure*, *Philosophie Collins*, *Menschenkunde* luminarea este întreținerea de sine; ea înseamnă libertatea gândirii și corectitudinea ei. Fără rațiune, nu există libertate. J. Bojanowski a pus întrebarea: „De ce religia într-o epocă iluminată?”, în care a tratat secularizarea religiei morale. În vederea fericirii depline, omul are nevoie de postularea lui Dumnezeu și a nemuririi sufletului. Rezultă că moralitatea se bucură de prioritate epistemologică și motivațională față de religie. Anna Tomaszewska a pus problema „Cum să citim afirmativ religia (iluminată)”. Pe baza *Conflictului facultăților* și a comentariilor lui Stäudtlin în scrisoarea din 1793, Kant este considerat un reformator religios. G. Basile a pus întrebarea dacă religia istorică poate fi valorificată pentru filosofie. Subsemnata s-a referit la religia zoroastriană, menționată în *Opus postumum*, și la elementele ei comune cu religia creștină. D. Heidemann s-a referit la raționalitatea lui Barth, iar un alt vorbitor la relația cu Fichte. În a doua zi a Congresului, la Secțiunea dedicată Iluminismului kantian, Tina Prunea-Bretonnet a comentat paragraful 12 din *Critica rațiunii pure*, în care Kant se raportează la „antici”. La Secțiunea Filosofiei practice kantiene în context contemporan, Tobias Rosefeldt s-a referit la „Expresia imperativă a lui Kant «ought [dürfen], [este cazul să]»”, unde prescriptivismul pare a fi compatibil cu validitatea universală. El contribuie la considerarea constructivistă a faptelor morale. Oliver Sensen a discutat rolul dorinței în urmărirea imperativului, ca și satisfacțiile teoriei normativității a lui Kant. Hui Yuan a oferit o „Interpretare pedagogică a Doctrinei metodei în *Critica rațiunii practice*”, centrată asupra antropologiei morale. A rezultat că morala este relativ independentă de educație. Cea mai bună exemplificare ar consta în rolul posibil negativ al exemplului în *Metafizica moravurilor*, unde Kant spune că un copil ar putea avea o reacție de respingere față de un altul mai bun și mai silitor, care îi este dat ca exemplu. Subsemnata a subliniat necesitatea combinării, în educație, a principiilor generale cu exemple empirice. H. Klemme a abordat vocația ființei umane. Manuel Fiori, în „Redefinirea obscurității: influența lui Sulzer asupra filosofiei inconștientului a lui Kant”, a tratat obscuritatea (*dunkle Vorstellungen*) ca un element regresiv, inspirat de Leibniz (1684). Subsemnata a invocat *Prelegerile de antropologie*, unde Kant evidențiază relația psihologiei empirice

cu teoria cunoașterii. G. Gava a abordat distincția calitativ-cantitativă dintre obscur și clar. Cord Friebe s-a referit la ideile înăscute. În aceeași secțiune, Margit Ruffing a abordat tema „«Glasul rațiunii» la Kant II: Limbaj, ton, dispoziție”; ea s-a referit la caracterul *a priori* al limbajului uman, precum și la faptul că fiecare expresie a vorbirii are un ton (verbal sau non-verbal). S-a ridicat întrebarea dacă esențialul filosofiei constă în ton. J.P. Teruel a discutat relația dintre limbaj și afecte.

Dintre conferințele plenare ale celei de-a doua zile o menționăm pe cea a Ninei Dmitrieva (care a propus desfășurarea Congresului Kant la Königsberg/Kaliningrad): „Ce este Iluminarea? Răspunsul fraților Sell”. Inspirată de eseu kantian din 1783, vorbitoarea s-a referit la traseul de viață al celor 7 frați ai familiei Sell, care s-au orientat după dictonul lui Horatiu, *sapere aude!* care se regăsește în eseu kantian. Marina Bykova, în conferința „Kant și urmărirea Iluminismului”, a avut ținte politice, voalate și evidente, bazate pe ideea autorității politice, care contrazice capacitatea individului de autodecizie; or, libertatea este posibilă numai prin legea justiției. La discuții, o reprezentantă a Turciei a făcut precizarea că politica și morala au legi diferite și, deci, colaborarea lor este dificilă. Din partea Poloniei a venit sugestia necesității educării politicianilor, în favoarea principiilor morale. Subsemnata a comentat că soluția la discordanța politicului față de moralitate se află în *Opus postumum*, în care scopul filosofiei este înțelepciunea (*Weisheit*), în cazul în care politicianii l-ar contrazice pe Platon și s-ar lăsa influențați de filosofi.

Din a treia zi a Congresului am selectat din Secțiunea Epistemologie și Logică, comunicarea lui Felix Maiwald: „Gramatică transcendentă? – Despre conceptul lui Kant de logică și despre o fantomă a filosofiei contemporane a limbajului”. El a afirmat, invocând *Metafizica Pöhlitz*, că pe baza gramaticității limbii se poate vorbi despre o gramatică transcendentă, rezultată din aplicarea categoriilor transcendente. D. Heidemann a încercat o relație cu tipurile de gramatică menționate de Fr. Bacon. Alți participanți au contribuit cu influențe posibile din opera lui Leibniz; de asemenea s-a discutat despre influențarea lui Wittgenstein și posibil a lui Chomsky la tema conferinței. La Secțiunea Etică și Filosofie morală, Jeffrey Wilson a vorbit despre „Ce înseamnă «semnificație practică»?” El a făcut o analogie între semnificația practică și cea teoretică; în lipsa raportării la intuiții în primul caz, ele vizează direct obiectele experienței, fiind necesare aplicării la libertate și la eul moral. Subsemnata am ridicat problema semnificației practice în *Opus postumum* și totodată modificarea conceptului de Dumnezeu. Bas Tönissen, în comunicarea „De ce fel sunt cele trei stadii ale răului?”, s-a referit la *Denkungsart* (modul de gândire), conform căruia există trei dispoziții către bine și trei dispoziții către rău. S-au pus întrebări despre fragilitatea și impuritatea ființei umane. La Secțiunea asupra filosofiei juridice și politice, M. Kryluk a abordat „Cele două versiuni ale republicii la Kant”. Definițiile diferite pe care Kant le-a dat termenului de republică au fost extrase din *Antropologie*, *Prelegeri de antropologie*, *Conflictul facultăților*, *Menschenkunde*. Subsemnata am întrebat de ce perfecțiunea formei statale este legată de republică, și nu de monarhie, când istoria ne-a confruntat cu republicile totalitare care, evident, au contrazis ideea de perfecțiune? Ava Wright s-a exprimat „În apărarea logicii lui Kant asupra unui standard de justiție cu consens universal”. Ea a făcut observația că între legitimitatea legală și autoritatea legală nu este nicio deosebire la Kant. S-au pus întrebări asupra elementelor voluntariste în teoria contractului social. Sunt de menționat cele trei conferințe plenare ținute în afara Institutului Stresemann, la Galeria de Artă a Landului: P. Guyer: „Umanitate, drept și etică”, Béatrix Longuenesse: „Kant și Freud despre idealuri”, Erik Watkins: „Principiul suprem al rațiunii pure”. O altă serie de conferințe plenare, desfășurate la Institutul Stresemann, au fost ținute de Alfredo Ferrarin, Daniel Sutherland și Guido Kreis. A. Ferrarin, în „Idei în natură și filosofie”, a tratat unitatea ideilor transcendente, care alcătuiesc o arhitectonică. I s-au adresat întrebări asupra diferenței ideilor teoretice (și mistice) de ideile practice, asupra relației faptului rațiunii cu libertatea. D. Sutherland, în „Kant despre întemeierea analizei infinite”, s-a exprimat asupra mărimilor extensive (extinse în spațiu), care au făcut posibilă disciplina mărimilor și a măsurilor. Subsemnata i-am cerut să explice pozițiile diferite ale lui Kant asupra matematicii în *Critică* și în *Metafizica naturii*. Răspunsul a fost că între cele două există continuitate. O altă întrebare s-a referit la posibilitatea ca infinitezimalele să constituie o idee regulativă. G. Kreis, în „Statutul semantic al unui postulat practic”, și-a construit expunerea pe baza *Criticii rațiunii pure* (credință, convingere, cunoaștere), *Prolegomenelor* (unde validitatea obiectivă este asimilată realității obiective) și *Logicii Jäsche*. S-a ridicat problema că noi nu putem fi niciodată siguri că acțiunile noastre provin din datorie, datorită dimensiunii subiective pe care nu o putem depăși.

În a cincea zi a Congresului, la Secțiunea Metafizică a prezentat Manuel Sánchez-Rodríguez „Semnificația «modului de cunoaștere» în *Critica rațiunii pure* a lui Kant (B 25)”; el s-a ocupat de corectarea sensului de „cunoaștere transcendentă”: 1) cunoașterea *a priori* a obiectelor și 2) felul nostru de cunoaștere *a priori*. La discuții, E. Watkins a comentat lipsa sensibilității. Laura Pelegrin, în „Despre posibilitatea temporală a contrapărților incongruente”, s-a referit la un aspect puțin discutat al acestor contrapărți, care apar în multe lucrări kantiene și au o evidență spațială; or, spațiul și timpul trebuie să se bucure, în general, de o tratare paralelă. Subsemnata am ridicat problema, dacă *Principiile fundamentale ale științei naturii*, unde conceptul de spațiu se modifică prin consubstanțialitatea sa cu cea a obiectelor încadrate, atrage și modificări ale timpului, astfel încât să producă o deschidere în problema contrapărților incongruente. Răspunsul a fost dat prin direcția mișcării. N. Stang a ridicat problema temporalității extinse. H. Ferreiro, în comunicarea „Dilema falsă a propozițiilor existențiale în Dialectica lui Kant”, a tratat posibilitatea ca existența să fie un predicat. Un membru al Universității din Bonn s-a referit la includerea existenței în propozițiile logice. În timp ce existența nu este un predicat real (dar roșul trandafirului este), existența mentală nu este o existență. La Secțiunea Epistemologie și Logică, Ted Kinnaman s-a referit la „Problema lui Kant cu limbajul natural”, pe baza eseului lui J. G. Hamann (deși nu este sigur dacă eseul a fost cunoscut de Kant). Un participant a făcut observația că în *Antropologie* Kant i-a dat un răspuns indirect lui Hamann. Th. Pendelbury, în conferința „Primul act al cogniției kantiene”, s-a referit la B. Longuenesse, care s-a pronunțat asupra capacității de a judeca. L. Alais a înlocuit-o cu capacitatea de sinteză. Oliver Sensen a comentat rolul sensibilității în primul act al judecării. M. Wilaschek a menționat atenția, asociată gândirii ca potență. Patricia Kitcher, în „Kant despre Sine”, s-a referit la puterea unificatoare a eului cognitiv în sinteza gândirii, ca unitate a apercepției. Ea a fost comparată cu identitatea tranziției temporale, însoțite de reflecție la Leibniz și cu identitatea persoanei, în care sunt unite percepțiile la Hume. Subsemnata am pus întrebarea: cum se explică această putere a eului în cunoaștere, respectiv în *Critica rațiunii pure*, în comparație cu slăbiciunea aceluiași eu în metafizica naturii, datorită căreia metafizica eului gânditor se află sub nivelul metafizicii corporalității. Răspunsul a fost evaziv (după cum s-a făcut remarcă, Kant ar fi fost mai potrivit să răspundă!). Alte întrebări, puse de O. Sensen și K. Krauss, s-au referit la rolul eului în procesul memoriei și la Hume. La Secțiunea Religie și Teologie, Erica Ferg și Brian Hall au prezentat comunicarea „Ortodoxie, ortopraxie și religia morală kantiană”, pe care au prezentat-o și în luna aprilie la Simpozionul Kant 300, organizat de Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru”. La sesiunea de ședințe plenare a prezentat Özlem Duva, „Iluminare, femei și autonomie”, care a expus condiția femeii, inegală celei a bărbatului; ea nu conștientizează imperativului categoric, care este universal, și nici autonomiei cerută de Iluminism. Subsemnata a precizat că nu trebuie confundat principiul moral cu tradiția. Principiul trebuie să fie rațional și să se adreseze ființei care satisface condiția de raționalitate și de finitate; altfel el nu poate fi valabil. Tradiția este o altă componentă, pe care o preia ființa umană, și care rămâne în urma raționalității principiului. Kant are elemente de progres în această privință. Dar, după 300 de ani, în zilele noastre mai există persoane care nu vor să renunțe la elemente ale tradiției. Eu am dat ca exemplu femeii musulmane, care nu vor să renunțe la baticul sau voalul islamic (una dintre participante era purtătoare de batic). Luca Fonesu s-a exprimat asupra „Prejudiciului la Kant”, pornind de la afirmația lui Meyer, după care certitudinea este conștiința adevărului. Față de *Logica Blomberg* (1770), unde se cere eliberarea de prejudiciu, în *Critica rațiunii pure* se schimbă abordarea, iar cunoașterea este considerată diferențiat: de la convingere și persuasiune la ceea ce trece drept adevăr (care se bazează pe judecăți provizorii), spre a ajunge la cunoștință. Prejudiciul, care este sursa multor erori, provine din subiectivitate. La discuții, Inga Römer a tratat jumătatea de adevăr ca un prejudiciu. Au mai fost abordate și dificultățile comunicabilității. Nuria Sanchez-Madrid, în „Kant despre suferința socială. O abordare intersecțională”, s-a referit la disfuncțiile sociale, care se reflectă asupra individului uman, producând boală și sinucidere. Or, în *Metafizica moravurilor* întreținerea ființei umane (a corpului și sufletului) într-o stare bună este dată ca o datorie. Subsemnata a adăugat că *Opusul postumum* vine să completeze *Metafizica moravurilor*, prin propunerea *înțelepciunii*, ca scop al filosofiei, dar și al tratării ființei umane cu înțelepciune. Un alt vorbitor a propus reconstrucția socială a suferinței, întru armonia justiției sociale.

În ultima zi a Congresului Kant, la Secțiunea Epistemologie și Logică, Henni Blomme a vorbit despre „Interpretarea lui Kant a noțiunii de synopsis”. În ediția A, termenul apare de două ori, iar în ediția B nu apare deloc și nu are o semnificație distinctă. Unii interpreți l-au asimilat aprehensiunii; el cuprinde diversitatea intuițiilor, fiind un fel de sinteză. *A priori* este o specificare a synopsisului, care are o întrebare transcendentă. Synopsisul este valabil pentru simțurile externe, iar condiția lui este ca spațiul și timpul să asigure formarea intuițiilor. Simțul intern nu are diversitate și nu sintetizează nimic. Subsemnata a întrebat dacă în *Metafizica naturii*, un spațiu consubstanțial obiectelor spațiale poate aduce modificări synopsisului. V. Waibel a făcut o analogie cu intuițiile în muzică. G. Luise a invocat *koine aisthesis* ca *sensus communis*. Cele două conferințe plene ținute la Institutul Stresemann au fost: 1) Bernd Ludwig, „Iluminarea despre Eu. Renunțarea de către Kant la «modul dogmatic de gândire» în Doctrina asupra sufletului”. Vorbitorul s-a referit la *Selbsterkenntnis* (cunoașterea de sine) preluată de la Pistorius și dezvoltată în *Fortschritte der Metaphysik*. O. Sengen a discutat asupra eului în prima și a doua *Critică*, iar J. Timmerman despre eul în prima. N. Stang a întrebat dacă *Vorstellung* este diferit de *representatio*. S-a precizat că ei sunt termeni egali, dar ultimul are un sens practic (omul îl reprezintă pe Dumnezeu). 2) J. Dodd, în conferința „Kant, Husserl și ideea de filosofie transcendentă”, a precizat că în timp ce Kant operează cu facultăți, Husserl operează cu structuri intenționale, în vederea unei activități intenționale. Ambii au evidențiat valoarea subiectivității și autonomia rațiunii, care este instrumentul responsabilității și al științei. La discuții s-a invocat metoda fenomenologică prin *epoché*. Între 9 și 12 septembrie au avut loc sesiuni studențești de comunicări.

Program artistic. Deschiderea Congresului Kant a avut loc în dimineața zilei de 8 septembrie la Casa Beethoven, cu un program filosofic-muzical, ocazie cu care s-a deschis Expoziția Specială: „Beethoven și Kant. Geniu – republică – libertate”. A luat cuvântul M. Boecker, directorul instituției, după care s-a interpretat un lied pentru voce și pian, „An die Hoffnung”. Prof. R. Schäfer a conferențiat despre „Beethoven și Kant”. I-a urmat o sonată pentru pian de Beethoven; manifestarea s-a încheiat cu liedul pentru voce și pian, interpretat de aceiași muzicieni, intitulat „Der freie Mann”. A doua zi a Congresului, după amiază, la Muzeul de Artă din Bonn a avut loc conferința „Originalitate și imitație. Kant și problema interacțiunii om-mașină în artă”. Concert cu Nicola Hein, prelegere Kevin Licht. Seara a avut loc, în Sala de Muzică de cameră a Casei-Beethoven, un concert cu discuții libere, cu piese de Carlie Schoonees și Michael Bastian Weiss, interpretat de ansamblul Studioului de muzică electronică HfMT din Köln și Amadeus Wiesensee. Lectura de Larisa Berger. În același timp, la Institutul Stresemann a fost prezentată noua ediție a Operelor lui Kant, pregătită de Academie. În seara celei de-a treia zile în Sala de Muzică de cameră a Casei-Beethoven a avut loc manifestarea: Beethoven și Kant. Muzică – Estetică – Filosofie. Conferință de Hans-Joachim Hinrichsen. Muzica de Andrea Wiesli. În a patra zi, la prânz, la Institutul Stresemann, Kantian Review (Cambridge University Press) a oferit o recepție. În seara aceleiași zile, la Muzeul de Artă, Editura De Gruyter a oferit participanților o altă recepție. În după amiaza celei de-a cincea zile, în Sala de Muzică de cameră a Casei-Beethoven a avut loc un concert memorial pentru cea de-a 100-a aniversare a morții lui Paul Natorp. Muzica de Noé Natorp și Jean-Baptiste Doulcet. I-a urmat o lectură a lui Jürgen Stolzenberg. În același timp, la Institutul Stresemann a avut loc o recepție despre Imm. Kant, organizată de Cambridge University Press. În ultima zi a Congresului, în Cripa bisericii evanghelice Kreuzkirche a fost organizat un panel: „Beethoven și Kant, revoluționari ai modului de gândire”, cu participarea lui Christoph Horn, Tim Kunze, Julia Ronge și Amadeus Wiesensee. Moderator Hans-Joachim Hinrichsen, în cooperare cu festivalul muzical „Beethovenfest”. Marile edituri, care publică opere ale lui Kant în original și în traducere, precum și comentarii la acestea au fost prezente: De Gruyter, Frommann-Holzgoog, Mainer, Cambridge University Press, Oxford University Press. Acesta este, cu aproximație, nivelul la care a ajuns în prezent interpretarea kantiană, căreia organizatorii Congresului Kant de la Bonn i-au dat expresia sensibilă prin muzica lui Beethoven.

KANT ÎN TRECUT ȘI ÎN PREZENT

CONGRESUL KANT

València, 14–18 octombrie 2024

Profesorul Pedro Jesús Teruel a organizat la Universitatea din Valencia un Congres Kant, destinat să omagieze cei 300 de ani de la nașterea filosofului, cu o temă care să cuprindă o mare diversitate de subteme kantiene. Ca echipă organizatorică, el a ales să lucreze cu Alejandro Lis del Cerro, Sandra Navalón, María Pitarch, Juan Pablo García, Pere Gallego, Paca Burrull, Mercedes Valle; la rândul lor, aceștia au ales o serie de prieteni întru ajutor: Iñigo Baca, Julián Martínez, Javier Castillo, Carlos Castelló, Ignasi Verche, Miguel Gramage. Alături de elanul acestor tineri, s-a adăugat maturitatea conducerii Facultății de Filosofie și Științe ale Educației din Valencia, precum și suportul instituțional și financiar al instituțiilor: Universitat Valencia, Kant-Valencia, EsKaNT, Generalitat Valenciana, Ajuntament de Valencia, Museu de Belles Arts de Valencia, La NAU, Tirant Humanidades, Catedral Valencia. Partea științifică a programului s-a desfășurat dimineața și după amiaza, iar seara era destinată evenimentelor culturale, gândită cu migală și pricepere de către organizator.

Deschiderea a avut loc în aula Facultății de Filosofie și Științe ale Educației, prin cuvântările de întâmpinare ale rectorei Universității Valencia, M. Mestre, a decanei, E. Cantarino, și a organizatorului principal, P. J. Teruel, care au menționat importanța evenimentului, suportul sponsorilor și contribuțiile participanților, 100 înscriși din țările Europei, celor două Americi și Asiei. Prima conferință plenară a fost cea a lui Juan Arana Cañedo-Argüelles (Sevilla), despre „Relevanța filosofică a conexiunii dintre gândire și viață în cazul lui Kant”; el a văzut în figura lui Kant pe cea a înțeleptului Socrate, care a sacrificat totul problemelor mari. Este de menționat faptul că conferințele au avut o durată de la 20 la 50 de minute, iar restul timpului până la o oră discuții. Majoritatea lor au fost ținute în spaniolă și catalană (cu traduceri în engleză), germană și engleză. I-a urmat conferința Mariei Xesús Lobeiras (Santiago de Compostela), despre „Multiplu și obiect în deducția transcendențială A și B”. Multiplul este diversul (*Mannigfaltige*); el exprimă forma obiectului, care dispune de o constituire originară. Subsemnata a comentat importanța multiplului în distincția dintre metafizica obiectului fizic și cea a eului gânditor. Caballero a discutat sinteza sensibilității în problema conștiinței. Paula Ordenes a intervenit asupra multiplicității pure (în timp) și a celei empirice. P. Teruel a extins problema invocată la *Opus postumum*. După prima parte a conferințelor, organizatorul a marcat, în fiecare zi, spațiul de vizitare a Târgului de carte, filosofică și mai ales kantiană. În afara unor cărți, care au fost oferite gratuit, celelalte cărți expuse nu se puteau cumpăra, ci numai fotografia codul și comanda editurii. Dintre cele patru conferințe simultane ale următoarei sesiuni de comunicări am ales-o pe cea a lui Federico del Barco (München/Milano), intitulată „Metoda pre-critică a lui Kant: dezvoltarea cunoașterii analogice a numenului între 1755–1770”. Esul *Allgemeine Naturgeschichte* a fost invocat drept primul eseu în care apare analogia, întrebuițată ca bază metafizică sau ontologică, sub influența lui Newton. Subsemnata a invocat discursul simbolic, care se folosește despre Dumnezeu, diferit de discursul matematic sau fizic. M. Rouba a prelungit discuția asupra limbajului simbolic. Un alt participant din Germania a comentat că simbolismul lui Kant este provenit de la Leibniz și Baumgarten. Daniel Erlewein (Berlin), în „Considerarea critică de către Kant a formării conceptelor”, a afirmat că în *Logica* lui Jäsche se află originea logică a conceptelor. El a mai invocat, în sprijinul tezei sale, manuscrisele R 2818 și R 2876, care conțin reflecții utilizate în perioada critică, alături de *Logica Büsolt* și *Pölitz*. Pe marginea conferinței s-au pus întrebări asupra relației conceptelor cu categoriile (ca concepte pure); răspunsul a fost că forma le diferențiază. O altă întrebare a fost

posibilitatea trecerii de la intuiții la concepte; răspunsul a menționat rolul abstracției în manuscrise. M. Rouba a făcut distincția dintre cele două manuscrise în *Logica Jäsche*. Marharyta Rouba (Berlin) a vorbit despre „Deduția transcendențială în *Duisburg Nachlass* al lui Kant”. Ea a afirmat că reconstrucția începută în perioada pre-critică în *Duisburger Nachlass*, în care el a aplicat categoriile obiectelor, dovedește dinamica gândirii sale. Subsemnata a invocat reflexul acestui manuscris asupra Analogiilor experienței din *Critica rațiunii pure*. Ca răspuns a fost invocată Scrisoarea lui M. Herz asupra reprezentărilor eterogene, care trebuie aplicate conceptelor *a priori*, pentru a ajunge la cunoaștere. O altă întrebare s-a referit la cunoașterea obiectelor empirice. Sunt de menționat dificultățile fizice și socio-politice ale conferențierei, care este refugiată din Belarus la Berlin, unde își pregătește doctoratul, și este nevoită să folosească scaunul cu rotile. Cu toate acestea a prezentat o comunicare bună și a participat la discuțiile altor comunicări, și tot astfel a ținut comunicări luna trecută la Congresul Kant de la Bonn, iar în iunie la Congresul Kant de la Santiago de Compostela. Prima zi a Congresului s-a încheiat cu o vizită ghidată, recepție și cocktail la Palatul Cervelló.

A doua zi a Congresului a început cu conferința plenară a lui Dieter Sturma (Bonn), „Kant despre știință și natura umanității”, care a făcut legătura dintre știință și moralitate prin conștiință. La discuții s-a pus problema statutului lui Kant de filosof al naturii (pe care el însuși l-a negat). Paula Ordenes (Heidelberg), în „Efecte cognoscibile lipsite de cauze cognoscibile. Cazul lui Kant critic al ființelor organizate în dialog cu Blumenbach”, s-a referit la cauzele formatoare, ne-mecanice. Prin ele, materia anorganică se poate transforma în materie organică. V. Waibel a discutat organizarea și autoorganizarea organicului. Julian Grewe (Luxemburg) a conferențiat despre „Rolul rațiunii în antinomia judecății teleologice a lui Kant”. El a subliniat puterea rațiunii de a transforma principiile reflexive în principii constitutive. Violeta Waibel a comentat necesitatea ca mecanismul să fie concordant cu finalitatea, contrar expunerii. Lorenzo Mileti Nardo (Milano) s-a referit la „Credința testimonială: între evaluarea rațională și încredere în perioada pre-critică”. El a considerat diferențele feluri de credință, încredere și convingere în *Logica Blomberg* și *Logica Philippi*. Subsemnata a semnalat rolul acestor forme în maximele practice. Alții contributory au comentat posibilitatea ca credința testimonială să constituie o sursă de cunoaștere în perioada critică, ca și credința etică (*ethische Glaube*). Eunjeong Kim (Bonn) a vorbit despre „Principiul identității conștiinței de sine ca principiu prim în filosofia teoretică a lui Kant”, în care s-a referit la conștiință, ca la o relație minimală între observație și subiect. Subsemnata am pus problema diferențierii categoriilor elului-conștiință de categoriile intelectului. M. Rouba a invocat sinteza subconștientă, care să ducă la un consens al experienței noastre. Conferința ținută online de Özlem Duva Kaya (Izmir) „Kant despre antropologie și cetățenie” a repetat conferința ținută cu o lună înainte la Congresul Kant de la Bonn, făcând aceleași greșeli asupra misoginismului și exclusivismului kantian, precum și a falsei universalități a imperativului categoric; subsemnata i-a răspuns, de asemenea, că tradiția și cutumele au o evoluție mai lentă decât principiile teoretice; tot astfel că universalitatea practică nu este aceeași cu universalitatea legilor naturii, necesitând un fond rațional, pe care să îl poată cultiva și extinde. A doua zi s-a încheiat cu programul cultural „Muzica în timpul lui Kant”, ținut în Catedrala La Seu; Pablo Márquez a interpretat, împreună cu Atsuko Takano, lucrări de J. S. Bach, J. B. Cabanilles, D. Buxtehude. După interpretare, instrumentistul a arătat participanților mecanismul și cântatul la orgă.

A treia zi a Congresului s-a deschis cu conferința plenară ținută de Patricia Kauark-Leite (Minas Gerais) dacă „Ar putea Kant să aducă lumină asupra indeterminării ontologice a teoriei cuantice?” Vorbitorul s-a referit la implicațiile mecanicii cuantice asupra epistemologiei contemporane. Subsemnata am cerut explicații asupra obiectelor cuantice, știut fiind că știința naturii se bazează la Kant pe obiecte fizice; ele sunt reprezentabile. Or, obiectele cuantice nu au o imagine care să fie reprezentată. Răspunsul a fost că primele sunt subsumate celor fizice. Didier Hurson (Lyon), în conferința „Kant și artele”, a trecut în revistă contribuțiile estetice ale lui Plotin din *Eneade II*, Albertus Magnus, Baumgarten, Schiller, E. Panofski, E. Cassirer în raport cu *Critica facultății de judecare*. V. Waibel a comentat ideea jocului liber, lipsit de reflecție. Pedro Jesús Truel (València) a conferențiat despre „Teoria afectelor a lui Kant și diferența dintre inteligența naturală și artificială”. Au fost analizate afectele, ca moduri de gândire; relația dintre emoție, afect, sentiment; afectele ca instanță mediatoare; conceptul de suflet (*Gemüth*), drept cheie sistematică; inteligență naturală-

inteligență artificială. V. Waibel a analizat distincțiile dintre afecte și pasiuni (*Affekte, Leidenschaften, Passionen*). Álvaro Rodriguez (Sheffield), în comunicarea „Dincolo de Newton al biologiei: unificarea științei naturii de către Kant”, a evidențiat neconsiderarea expresă a biologiei ca știință a naturii. Subsemnata a discutat elemente ale biologiei prezente în *Metafizica naturii*. J. Grewe a discutat distincția constitutiv-regulativ, unde primul are în vedere cauzalitatea, iar al doilea universalitatea. Rodica Croitoru (București), în conferința „Dumnezeu în *Principia mathematica* și în *Opus postumum*”, a evidențiat trecerea de la deismul asupra lui Dumnezeu, congruent cu filosofia transcendențială, la teismul Dumnezeului „viu” în *Opus postumum*, sub influența lui Newton. Alejandro Lis del Cerro s-a interesat asupra existenței problematicei morale în filosofia naturii a lui Newton. J. Grewe a pus problema argumentului ontologic. În conferința ținută online, Günter Zöller (München/New York) a abordat distincțiile conceptuale: „«Artificier» sau «legiferator» al rațiunii. Refacerea de către Kant a distincției juridico-politice între *philodoxos* și *philosophos*”. El a analizat *Republica*, Cartea V. Subsemnata a comentat distincția kantiană „concept scolastic” – „concept cosmic”. Conferențiarul a replicat că răspunsul lui Kant se prelungeste din prima *Critică* în a doua. G. Gorla a vorbit despre funcția contextualizată a conceptului cosmic; el se regăsește și în binele suveran. Partea științifică a zilei s-a încheiat cu o parte artistică, intitulată „Pictura în timpul lui Kant”. A fost organizată o vizită ghidată la Muzeul de Arte Frumoase din Valencia.

A patra zi a Congresului s-a deschis cu conferința plenară a Violetei Waibel (Viena), „Conceptul de cauzalitate și cauzalitatea conceptului”, unde cauzalitatea conceptului exprimă un act al libertății. Lectura autoarei s-a bazat pe idei ale *Criticii facultății de judecare*, aplicate artei moderne. Paula Ordenes a menționat că aprecierea frumosului este non-categorială; răspunsul a fost că el exprimă un moment rațional, pe baza unei structuri. Steffi Schadow a invocat, în acest sens, jocul rațional. Christoph Horn (Bonn) a pus problema dacă „Judecata estetică joacă un rol fundamental în filosofia târzie a lui Kant?”; din subtext s-a dedus că un oarecare rol joacă, mai ales prin variantele noi ale judecării (față de cele expuse în *Critica rațiunii pure*); influența lui asupra lui Heidegger și Wieland. S-au pus întrebări asupra conceptului empiric de specie, ca și asupra noului fundament al facultății de judecare (W. Wieland). Luc Langlois (Quebec), în „Kant și eficiența istorică religiei pure”, a susținut o idee contrară idealismului transcendențial, încercând să găsească elemente de puritate a religiei de-a lungul istoriei. Subsemnata i-am menționat atenționarea făcută în Prefața la ediția a doua a *Religiei*, în care Kant îi răspunde doctorului Störr din Tübingen, că o religie a purității (provenită din principii *a priori*) este imposibilă, datorită istoricului religiei creștine, pe modelul căreia a fost concepută lucrarea. Ea poate fi exprimată rațional, dar nu prin rațiunea pură. Autorul a replicat că nimeni nu l-a văzut, în realitate, pe Iisus Christos, luând religia creștină, pe modelul căreia a lucrat Kant, drept o ficțiune. Andrew Parrish (Maynooth, Irlanda), în „Kant despre frumusețea prozei”, a subliniat că, în *Critica facultății de judecare*, diviziunea artelor poartă numai asupra poeziei și oratoriei, iar proza este invizibilă; ea trebuie subsumată celor două expuse expres. În concluzie, a afirmat el, proza nu este o artă, ci este forma tuturor artelor. Subsemnata a pus întrebarea dacă excluderea prozei se datorește faptului că poezia face dovada unui talent mai important sau a geniului? Răspunsul a fost acela că în proză există o multiplicitate de judecăți, în timp ce în poezie judecata este unică. Alte întrebări s-au referit la influența esteticii kantiene asupra lui Adorno și a esteticii marxiste. Giulio Gorla (Salerno) s-a referit la „Epigeneză și formă. Notă asupra § 27 al *Criticii rațiunii pure*”, făcând apel la aprecierea Catherinei Malabou, care l-a pus pe Kant în relație cu Heidegger. Subsemnata am întrebat dacă C.M. a preluat și deplasarea interesului lui Kant de la spațiu către timp în interpretarea lui Heidegger. Răspunsul a fost afirmativ, într-o mutabilitate a transcendențialității. Giovanni Sarto (Campinas) s-a referit la „Fixismul logic al lui Kant: către (im)posibilitatea dispariției”, în care a tratat transformarea continuă a speciilor. M. Hulshof a vorbit despre conceptele de generare-degenerare. P. Kauark-Leite a observat că o ierarhie a ființelor umane lipsește la Kant. Subsemnata a completat că în *Opus postumum* există 4 tipuri de ființe; în afară de extremele, date de ființa rațională finită și ființa rațională infinită, există, după Kant, ființe lipsite de dorințe, care le pun în imposibilitatea de a își formula scopuri, și ființe lipsite de voință, datorită căreia ele nu pot duce la îndeplinire scopurile. Programul cultural al zilei s-a desfășurat în aula universității, cu o serată filosofic-muzicală, intitulată „Lumile lui Kant”. Au fost citite pasaje din

opere ale lui Kant (în original și în traduceri), de către o serie de participanți, intercalate cu momente muzicale, interpretate la pian de Antonio Galera.

Din ultima zi a Congresului Kant de la Valencia am selectat următoarele conferințe: Stephan Zimmermann (Bonn/Halle), „Distincția făcută de Kant între datoriile juridice și datoriile morale în vederea «Tabelului categoriilor libertății»”. El a oferit 8 criterii de distingere a datoriilor interne de externe, respectiv întru perfecțiunea morală și imperfecțiunea juridică. Subsemnata s-a referit la testul transcendențialității la care este supusă disciplina dreptului; condiția spre a fi integrat în sistem este asocierea lui cu morala, test din care a rezultat *Metafizica moravurilor*. Ch. Horn s-a referit la distincția perfect-imperfect în *Întemeierea metafizicii moravurilor*. În *Metafizica Vigilantius* există distincții ale datoriilor, care nu se regăsesc în *Metafizica moravurilor*. Eric Lam (Bonn), în comunicarea „Ideea de geniu a lui Kant și învățarea filosofării”, a susținut că originalitatea geniului se poate manifesta numai în artă, nu în filosofie sau în știință; de aceea genialitatea nu se învață, dar filosofarea se învață. În sens scolastic ea duce la perfecțiunea logică; adevăratul filosof este cel care se manifestă în domeniul practicului, *philodoxos*. Ch. Horn s-a referit la infinitatea procesului de învățare (romantismul). Subsemnata s-a referit la relația filosofului bun cu conceptul scolastic, pentru că filosofia este cumulativă și, deci, trebuie să preia și conceptele etapelor anterioare. Calvin Kiesel (Viena) a vorbit despre „Interrelația dintre libertate și educație în pedagogia kantiană”. Vorbitorul a pus educația în relație cu umanitatea, iar prin ea cu libertatea și autonomia. P. J. Teruel s-a referit la o societate pluralistă, E. Lam la autonomie, iar subsemnata la rolul exemplului în era digitală. V. Waibel a atras atenția că *Pedagogia* a fost editată de Rinck, nu de Kant. Vasco S. de Carvalho (Lisabona), în comunicarea „Plictiseala și antidotul ei: o analiză a conceptului *Langeweile* și locul ei în antropologia kantiană”, a susținut că plictiseala este un rău datorat civilizației, pentru că existența este sursa răului. Pe marginea ei s-a discutat despre Kierkegaard și Heidegger, care au întrebuițat acest concept. Subsemnata și C. Kiesel au intervenit cu precizări asupra sensului acestui concept și derivatele sale în alte limbi (inclusiv română). Ana Andaluz (Salamanca) a conferențiat asupra „Naturii și libertății. Judecata de reflecție în armonia cunoașterii”. Științele și artele sunt considerate din perspectiva judecății de reflecție, întru o identificare a locului culturii în cea de-a treia *Critică*. Programul de la Universitatea Valencia din prezent s-a încheiat, fiind continuat la sediul istoric al Universității, La Nau (Nostra Antiga Universitat). Participanților li s-a oferit o vizită ghidată a acestui edificiu, palat al Ducilor de Calabria. În acest cadru a avut loc ultima conferință plenară, susținută de Adela Cortina Orta (Valencia) „Dacă sistemele inteligente pot fi persoane? O perspectivă kantiană. Au fost abordate aspecte ale parteneriatelor humanoizi-roboti, precum și alte provocări ale digitalizării cultural-sociale. Seara s-a încheiat cu un cocktail și cu promisiunea organizatorului de a continua și cu alte evenimente, precum SEKLF în anul 2027 și Congresul mondial Kant în anul 2029.

Rodica Croitoru